

FILOLOGI SĀHĀ PIWULANG ISLAM WONTĒN ING SĒRAT MARGANING GĒSANG

STUDY OF PHILOLOGY AND THE TEACHINGS OF ISLAM IN SERAT MARGANING GESANG

Déning: Rina Utami, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta rinautami138@gmail.com

Sarining Panalitèn

Ancasing panalitèn mênikå (1) ngandharakên *deskripsi naskah*, (2) ndamêl *transliterasi sĀhĀ suntingan teks*, (3) ndamêl *terjemahan*, (4) ngandharakên *analisis* wosing *sĒrat*. Panalitèn mênikå migunakakên *metode* panalitèn *filologi modern sĀhĀ deskriptif*. Asiling panalitèn inggih (1) kawontĕnanipun *naskah* taksih saé sĀhĀ wĕtah, sĕratanipun taksih cĕthå. (2) *Teks* aksĀrĀ Latin, kapanggihkan sekawan aksĀrĀ minångkå *karakteristik khusus*. (3) *Teks* ingkang sampun rĕsik saking *teks korup*, kapanggihaken 40 tĕmbung ingkang dipunandharakĕn wontĕn *aparatur kritik*. (4) *Teks* bĀsĀ Indonesia, kapanggihaken sekawan tĕmbung ingkang dipunadharakĕn wontĕn *cathĕtan terjemahan*. (5) Kapanggihakĕn 16 piwulang Islam inggih miwiti nyĕrat kanthi maos bismillah, ngaturakĕn puji pandonga dhumateng Gusti, Asmaul Husna minångkå asmaning Gusti, *konsep* akerat sĀhĀ swarga, sifat wajib Allah, ngamal kanthi ikhlas, pitados dhumateng kawontĕnanipun Gusti, Nabi Muhammad SAW minångkå utusaning Gusti, sifat wajib Nabi kaliyan Rasul, sifat mustakil Nabi kaliyan Rasul, *konsep syafa'at*, tansah rukun ing madyaning gĕsang bebrayan, piwulang kaji, tansah sabar, ngulinakakĕn musawarah, sĀhĀ nebihi manah darengki.

Pamijining tĕmbung: *kajian filologi*, piwulang Islam, serat

Abstract

The purpose of this research are (1) to explain the description of manuscript, (2) to make translate and edit text, (3) make translation, (4) to explain the analysis of manuscript content. This research uses modern philology research method and descriptive research method. The results of this research are (1) the state of the script is still good and intact, the writing is still clear. (2) Latin-coded text, found four letters as special characteristics. (3) Clear text from corrupt text, found 40 words described in critical apparatus. (4)

Indonesian text, found four words described in the translation notes. (5) Found 16 teachings of Islam that is to start writing by reading basmalah, praise and pray to Allah, Asmaul Husna as the names of God, the concept of the afterlife and heaven, the obligatory nature of God, charity sincerely, believe in the existence of Allah, Prophet Muhammad as the messenger of Allah, the obligatory nature of the Prophet and Messenger, the improbable nature of Prophet and Messenger, the concept of syafa'at, harmonious life, the teachings of Hajj, always patient, familiarize the deliberation, and stay away from envy.

PURWĀKĀ

Masyarakat Jawi gadhah mawarni-warni kabudayan, wontĕn ingkang awujud kabudayan botĕn sinĕrat sĀhĀ kabudayan sinĕrat. Kabudayan botĕn sinĕrat awujud adat istiadat, mitos, lan sapiturutipun. Wondĕné kabudayan sinĕrat awujud naskah.

Miturut Mulyani (2009 : 1), naskah Jawi inggih mênikå anggitan ingkang sinĕrat astå (carik), ingkang asli mĕnĀpĀ déné salinanipun, ngĕwrat mawarni-warni kabudayan masyarakat ing jaman rumiyin, sĀhĀ

kasĕrat mawi aksĀrĀ JĀwĀ, aksĀrĀ Arab Pĕgon utawi aksĀrĀ Latin. Naskah Jawi dipunsĕrat kanthi migunakakĕn bĀsĀ Jawi inggih bĀsĀ Jawi Kina, Jawi Tĕngahan, utawi Jawi Énggal kanthi dhapukan gancaran, sĕkar, utawi pawicantĕnan (*drama*).

Naskah minångkå salah satunggaling kabudayan Jawi ingkang ngĕwrat mawarni-warni kawruh kĕdah dipunlĕstantunakĕn. Bab mênikå jumbuh kaliyan pamanggihipun Robson (1988 : 1-2) bilih andharan ing salĕbĕting naskah kĕdah dipunlĕstantunakĕn

amargi naskah minangka satunggaling barang ingkang wigatos, adiluhung, sàhà *langka*.

Saking mapintên-pintên jinising naskah Jawi, wontên sapérangan naskah Jawi ingkang ngêwrat piwulang. Naskah mênikà ngêwrat satunggaling piwulang inggih piwulang moral, piwulang islam, piwulang luhur, piwulang kautaman, lan sapiturutipun. Salah satunggaling naskah Jawi ingkang ngêwrat bab piwulang inggih mênikà Sêrat Marganing Gêsang ingkang dipunsimpên wontên Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya kanthi kode AM.31. Sêrat Marganing Gêsang dipunsêrat kanthi sêratan astà (carik) dhapukan sêkar, dipunsêrat déning Ngabdul Kadir bin Ibrahim. Satunggaling piwulang ingkang kawrat wontên ing salêbêting Sêrat Marganing Gêsang inggih piwulang Islam. Piwulang Islam inggih mênikà piwulang minangka pandoming Gêsang umat Islam ingkang sumberipun Al-Quran kaliyan *hadits*.

Sêrat Marganing Gêsang kalêbêt satunggaling naskah ingkang kédah dipunteliti adhedasar tigang pawadan inggih mênikà Sêrat Marganing Gêsang ngewrat piwulang Islam ingkang wigatos sanget mungguhing gêsangipun manungsa, menawi boten dipunwontênakên panaliten danguning dangu naskah saged risak lajeng wosipun boten saged kaandharakên malih, saha nggampilakên pamaos anggenipun mangertosi wosing Sêrat Marganing Gêsang ingkang kasêrat mawi dhapukan sêkar.

Satunggaling cak-cakan ngelmi ingkang saged dipunginakakên kangge nлити naskah inggih mênikà filologi. Filologi mênikà satunggaling ngelmi ingkang gegayutan kaliyan wohing karya sastra ingkang magepokan kaliyan bab bâsà, kasusastrân, sàhà kabudayan (Mulyani, 2009: 1). Urut-urutaning lampahan panaliten *filologi inggih mênikà inventarisasi naskah, deskripsi naskah, alih tulis ingkang ngginakakên transliterasi teks sàhà suntingan teks kanthi penyajian aparat kritik, parafrase teks, terjemahan teks, sàhà pemaknaan teks*.

Adhêdhasar dhasaring panaliten wontên nginggil, saged dipundamel wosing perkawis wonten panaliten menika inggih kadospundi *deskripsi naskah Sêrat Marganing Gêsang, kadospundi transliterasi utawi alih aksara sàhà suntingan teks Sêrat Marganing Gêsang, kadospundi terjemahan teks Sêrat Marganing Gêsang, saha kadospundi piwulang Islam wontên ing Sêrat Marganing Gêsang*.

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Panaliten menika kalebet jinising panaliten *filologi* mliginipun *filologi modern* ingkang dipungabungaken kaliyan panaliten *deskriptif*. Panaliten *filologi modern* dipuntindakaken amargi panaliten menika gadhah ancas inggih ngandharaken bab *deskripsi naskah, ndamel transliterasi utawi suntingan teks, saha terjemahan teks satunggaling serat carik inggih Sêrat*

Marganing Gesang. Kanthi nindakaken panaliten *filologi* minangka lampah sapisanan, saged dipunmangertosi menapa ingkang dipunserat salebeting teks menika.

Wondene panaliten *deskriptif* dipuntindakaken kangge ngandharaken *analisis* wosing serat kasebat. Miturut Kaelan (2005: 58) *metode* panaliten *deskriptif* inggih menika *metode* kangge naliti satunggaling *objek* utawi *sumber data* panaliten kanthi ancas ndamel gambaran kanthi *objektif* gayut kaliyan *fakta* saha *unsur-unsur*-ipun.

Sumber Data Panaliten

Sumber data panaliten menika inggih Serat Marganing Gesang minangka serat carik ingkang kasimpen wonten ing Perpustakaan Museum Taman Siswa Dewantara Kirti Griya kanthi kode AM.31. Teks Serat Marganing Gesang dipunserat migunakaken basa jawi kina kanthi dhapukan sekar.

Metode Ngempalaken Data

Metode ingkang dipunginakaken kangge ngempalaken data wonten panaliten menika inggih *studi pustaka* saha *pengamatan langsung*. Studi pustaka inggih menika metode ngempalaken data kanthi maos saha nyathet *sumber data* panaliten ingkang awujud naskah. Wondene pengamatan langsung inggih menika metode ngempalaken data kanthi ningali langsung *sumber data* panaliten ingkang awujud *dokumen* wonten papan panyimpenan.

Instrumen Panaliten

Instrumen panaliten ingkang dipunginakaken wonten panaliten *filologi* menika inggih kartu data. Kartu data dipunginakaken kangge nyathet sedaya data ingkang dipunbetahaken wonten panaliten menika antawisipun asiling deskripsi naskah SMG, asiling transliterasi saha suntingan, asiling aparat kritik teks SMG, ugi asiling suntingan, terjemahan teks SMG, saha piwulang Islam ingkang kapanggihaken.

Teknik Analisis Data

Teknik analisis data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten *filologi* menika inggih *teknik analisis deskriptif*. *Teknik* menika inggih *teknik analisis data* ingkang nggambaraken kanthi cetha saha leres lumantar *indikator-indikator*ipun. Teknik kasebut dipunpilih kajumbuhaken kaliyan ancasing panaliten *filologi modern* inggih ngandharaken wosing *teks*.

Miturut Kaelan (2005: 68) lampahing *teknik analisis deskriptif* wonten sekawan inggih menika *reduksi data*, *klasifikasi data*, *display data*, saha *penafsiran* utawi *interpretasi*. *Reduksi data* katindakaken kanthi ngringkes data panaliten lajeng dipunpilih data ingkang pokok, dipun-*fokus*-aken dhateng data ingkang wigati sarta ngicali data ingkang boten wigati. *Klasifikasi data* katindakaken kanthi ngelompokaken data miturut jinisipun. Sasampunipun data dipunkelompokaken lajeng data menika dipun-*display* utawi dipun-*sajikan* wonten ing satunggaling kartu data minangka *indikator* saking *masing-masing* jinis. Data ingkang

sampun dipun-*display* jangkep kaliyan *indakor-indikator*-ipun lajeng dipundamel *penafsiran* utawi *interpretasi*-nipun kanthi objektif saha sistematis. *Penafsiran* utawi *interpretasi* menika dipunandharaken kanthi *deskriptif*.

Validitas saha Reliabilitas Data

Validitas data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih *validitas semantik*. *Validitas* menika dipunginakaken amargi sumber *data*-nipun awujud *naskah* ingkang ngewrat *teks* ingkang awujud struktur basa saking mapinten-pinten tembung, *frasa*, ukara, saha gatra ingkang ngewrat satunggaling makna. *Validitas semantik* wonten ing panaliten menika dipunginakaken kangge madosi makna saking data ingkang gayut kaliyan *konteks*-ipun.

Wondene *reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika inggih *reliabilitas intrarater* saha *interater*. *Reliabilitas intrarater* inggih menika maos *teks* ingkang dados *objek* panaliten kanthi dipunambali makaping-kaping satemah *data* ingkang dipunasilaken ajeg. *Reliabilitas interater* inggih menika *reliabilitas* antawisipun satunggaling panaliti kaliyan panaliti sanes, inggih nyuwun pamrayogi saha panyaruwe saking tiyang ingkang sampun *ahli* ing *bidang*-ipun.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

Deskripsi Naskah Sêrat Marganing Gesang

Serat Marganing Gesang minangka satunggaling *naskah* ingkang dipunsimpen wontên ing Perpustakaan Museum Tamasiswa Dewantara Kirti Griya kanthi nomer *kodeks* AM.31, Irah-irahanipun kapanggihaken wontên salebeting *katalog* Perpustakaan Museum Tamasiswa Dewantara Kirti Griya. Adhedasar katrangan ingkang kapanggihaken wontên ing salebeting *teks*, Serat Marganing Gesang menika dipunanggit dening Ngabdul Kadir bin Ibrahim ingkang asalipun saking Yogyakarta Hadiningrat. Dipuntingali saking deskripsi *naskah*, saged dipunmangertosi bilih *naskah* menika dipunserat sasampunipun Kraton Ngayogyakarta jumeneng inggih taun 1755 M.

Nalika panaliten menika dipuntindakaken, kawontênaning *naskah* taksih sae, seratanipun taksih saged dipunwaos kanthi cetha, dipunserat mawi mangsi warni cemeng, dlancangipun warni soklat, jilidanipun ugi taksih kenceng. Dipunsamaki kandel mawi bahan *karton* kanthi *lapisan* warni cemeng saha plastik bening, boten kapanggihaken seratan utawi hiasan wontên samakipun.

Gunggunging larik saben kacanipun inggih 13 larik. Kandeling *naskah* 2,7 cm kadadosan saking 378 kaca. Wondene *naskah* ingkang dipunteliti inggih 55 kaca; kadadosan saking tigang pupuh inggih pupuh Asmaradana, pupuh Kinanthi, pupuh Pangkur, saha pupuh Dhandhinggula; kanthi gunggung 140 pada. Ukuraning *naskah* Serat

Marganing Gesang panjangipun 20,8 cm saha wiyaripun 16,1 cm. Wondene ukuraning *teks* Serat Marganing Gesang panjangipun 14,2 cm saha wiyaripun 10,1 cm kanthi margin nginggil (*top*) 3,1 cm; ngandhap (*bottom*) 3,5 cm; tengen (*right*) 3,2 cm; saha kiwa (*left*) 2,7 cm.

Serat Marganing Gesang kalebet *naskah* sejarah ingkang ngewrat satunggal *teks* inggih *teks* ngengingi sejarah nagari Mèkah nalikane taun 1266 Hijriah. Dipunserat mawi aksara Jawa carik kanthi dhapukan sekar. Ukuraning aksara alit kanthi panjang 0,4 cm dumugi 0,7 cm saha wiyar 0,2 cm; wujudipun mucuk eri; dipunserat tipis kanthi sikap miring menengen. Panomeran kaca kaserat wontên ing tengahing lembar perangan nginggil, dipunserat mawi angka Jawa kanthi mangsi warna cemeng.

Basa ingkang dipunginakaken salebeting Serat Marganing Gesang inggih basa Jawa gagrag anyar. Boten kapanggihaken *watermark*, cap kertas, wedana renggan, menapa dene gambar-gambar minangka *ilustrasi*. Wontên satunggaling cathetan ingkang kapanggihaken wontên sawingkinging samak ngajeng ingkang dipunserat mawi potelot.

***Transliterasi, Suntingan, sâhâ Aparat kritik
Teks Sêrat Marganing Gêsang***

Asiling *transliterasi* arupi *teks* ingkang kasêrat mawi aksârâ Latin miturut *EYD* ingkang lumampah. Salebeting lampah panaliten menika kapanggihaken sekawan aksârâ ingkang minangka *karakteristik khusus*

inggih sedâyâ pasangan tâ migunakakên pasangan tâ murdâ, pasangan mâ manawi dipunsukani sandhangan suku wujudipun owah dados aksara ma, pasangan dâ manawi angsal sandhangan suku wujudipun owah, saha pasangan bâ manawi gandhéng kaliyan aksârâ nâ panyêratipun dipunsambung.

Salajengipun inggih *suntingan teks*, asiling *suntingan* inggih *teks* ingkang sampun rêsik saking *teks korup* adhêdhasar *EYD* ingkang lumampah. Sêdâyâ éwah-éwahan ing *suntingan teks* mênikâ dipunandharakên wontên ing *aparat kritik*. Kapanggihaken 40 têngbung ingkang dipun-*sunting*.

***Terjemahan saha Cathetan Terjemahan
Teks Sêrat Marganing Gesang***

Kaping sêkawan inggih *terjemahan*, asiling *terjemahan* arupi *teks Sêrat Marganing Gesang* ingkang dipunsêrat mawi bâsâ Indonesia miturut *konteks*-ipun. Têngbung-têngbung ingkang awrat dipun-*terjemah*-akên dipunadharakên wontên cathêtan *terjemahan*. Kapanggihaken sekawan têngbung ingkang dipunadharakên wontên cathêtan *terjemahan* inggih têngbung Sarip minangka gelar keturunanipun Nabi Muhammad SAW saking wahayipun ingkang asma Sayyidina Hasan, têngbung Sayid mingangka gelar keturunanipun Nabi Muhammad SAW saking wahayipun ingkang asma Sayyidina Husein, têngbung Basah ingkang anggadhahi teges sesebutaning senapati (Poerwadarminta, 1937: 32), saha têngbung ‘rembag lir kêkanthèn astâ’ minangka sasmitaning tembang Kinanthi.

Piwulang Islam Wontên Ing Sêrat Marganing Gesang

Kapanggihaken 16 piwulang islam salebeting wonten salebeting *Serat Marganing Gesang* ingkang kandharaken wontên ngandhap menika.

1. Miwiti nyerat kanthi maos bismillah

Tembung bismillah minangka tembung pambuka saking basa Arab ingkang tegesipun kanthi nyebut asmaning Gusti, jangkepipun bismillahhirrahmanirrahim anggadhahi teges kanthi nyebut asmaning Gusti ingkang Maha Pengasih Maha Penyayang. Dalil bab piwulang menika inggih QS. An-Naml ayat 30 dumugi 31 saha satunggaling *hadits* riwayat Al-Khatib. Wontên salebeting SMG kapanggihaken ing pupuh Asmaradana, pada kaping 1, gatra kaping 1 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

bismillah sun amiwiti / sakèhing puji pandongâ / katur Gusti sêkabèhé / arahman kang murah dunyâ / rakim asih ngakérat // kang paring rijki makluk // rakim bénjang ing suwargâ
(I.1a)

2. Ngaturaken puji pandonga dhumateng Gusti

Puji pandonga inggih tetembungan ingkang dipunginakaken kangge nyuwun dhumateng Gusti nalikane wontên kaperluan utawi pangarep-arep. Piwulang bab menika dipunterangaken salebeting QS. Al-Mu'min ayat 60 saha QS.Ar-Ra'du ayat 11. Wontên ing salebeting SMG kapanggihaken ing pupuh Asmaradana, pada kaping 2, gatra

kaping 2 dumugi 3. Pethikanipun wontên ngandhap menika.

bismillah sun amiwiti / sakèhing puji pandongâ / katur Gusti sêkabèhé / arahman kang murah dunyâ / rakim asih ngakérat // kang paring rijki makluk // rakim bénjang ing suwargâ
(I.1b-c)

3. Al Asmaul Husna minangka asmaning Gusti ingkang agung

Al-Asmaul Husna tegesipun asmaning Gusti ingkang sae, agung, saha jumbuh kaliyan sipatipun Gusti, cacahipun wontên 99. Bab menika dipunterangaken wontên ing salebeting QS. Al-A'raf ayat kaping 180, QS Al-Fatihah ayat kaping 3, QS. Fatir ayat kaping 15, saha satunggaling *hadits* riwayat Bukhari.. Wontên salebeting SMG kapanggihaken wontên ing pupuh Asmaradana, pada kaping 1, gatra kaping 4 dumugi 7 saha pada kaping 3, gatra kaping 1. Pethikanipun wontên ngandhap menika.

bismillah sun amiwiti / sakèhing puji pandongâ / katur Gusti sêkabèhé / arahman kang murah dunyâ / rakim asih ngakérat // kang paring rijki makluk // rakim bénjang ing suwargâ
(I.1d-g)

kang nduwèni sipat sugih / kang mumpuni pèrsipatan // kang kak wajibul wujudé / kang sinêbut asmanirâ / praptâ maring musama / asmâ lan musamanipun // iku datan kêna pisah
(I.3a)

4. Konsep akerat saha swarga

Sasampunipun manungsa seda, wontên satunggaling alam ingkang dipunwastani alam akerat, inggih alam

pungkasan ingkang abadi. Wontên ing alam akerat menika para manungsa dipunsuwuni tanggel jawab awit saking sedaya tumindakipun sadanguning gesang wontên ing alam dunya. Bab menika dipunterangaken wontên salebeting QS. Al-A'la ayat kaping 16 dumugi 17 saha QS. Al-A'raf ayat kaping 147. Wondene swarga inggih menika alam kanikmatan padunungane para sukma (kang padha utama uripe) (Poerwadarminta, 1937: 583). Bab swarga menika dipunterangaken salebeting Al-Quran Qs. Al-Baqarah ayat kaping 25. Wontên salebeting Serat Marganing Gesang kapanggihaken pupuh ingkang ngewrat bab akerat saha swarga inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 1, gatra kaping 5 dumugi 7 saha pada kaping 6, gatra kaping 2 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

bismillah sun amiwiti / sakèhing puji pandongâ / katur Gusti sêkabèhé / arahman kang murah dunyâ / **rakim asih ngakérat // kang paring rijki makluk // rakim bénjang ing suwargâ**
(I.1e-g)

ingkang wêlas maring dasih / **kang tulung ing dalêm [kâcâ3] maksar** / yâ nabi babuning ngêroh / kang kinêkêr ing Hyang Sukmâ / nguni ing makam habak // miwah ngamak karonipun // kapiyun makam kang samar
(I.6b)

5. Sifat wajib Allah

Sifat wajib Allah inggih menika sifat ingkang kedah wontên tumrap Dzatipun Allah minangka kasampurnanipun. Allah minangka Khaliq utawi ingkang nyiptakaken sedayanipun, satunggaling Dzat ingkang

kagungan sifat ingkang boten dipungadahi dening makluk pundi kemawon. Sifat wajib Allah cacahipun wontên 20. Salah satunggaling sifat wajib Allah inggih *Ilmu* ingkang tegesipun Ingkang Mangertosi. Dalil ingkang nerangaken bab menika inggih QS. Al-Baqarah ayat kaping 231. Wontên salebeting SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngawrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 2, gatra kaping 4 dumugi 7 saha pada kaping 3, gatra kaping 2 dumugi 7 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

iku sipaté wong mukmin // kang tinarimèng Pangéran // ngamal kang sartâ palalé / **Pangéran kang luwih wikan // ingkang datan nyarupâ / sangking kumantêking kalbu / kang adoh sangking upâmâ**
(I.2d-g)

kang nduwèni sipat sugih / **kang mumpuni pèrsipatan // kang kak wajibul wujudé / kang sinêbut asmanirâ / praptâ maring musama / asmâ lan musamanipun // iku datan kêna pisah**
(I.3b-g)

6. Ngamal kanthi ikhlas

Iklas ingih menika niat nindakaken amal ibadah kanthi lega lila terusing batin, namung kangge ngarepaken ridha saking Gusti, saha *memurnikan* niatipun saking kotoran-kotoran ingkang saged ngrisak. Iklas minangka salah satunggaling sarat dipunterimaning satunggaling amal dening Gusti. Bab menika dipunterangaken wonten ing QS. Al-An'am ayat 162, QS. Al-Bayyinah ayat kaping 5, saha satunggaling *hadits* riwayat Abu Dawud dan Nasa'i. Wontên

salebeting SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngawrat bab iklas menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 2, gatra kaping 1 dumugi 3 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

iku sipaté wong mukmin // kang tinarimèng Pangéran // ngamal kang sartå palalé / Pangéran kang luwih wikan // ingkang datan nyarupå / sangking kumantêking kalbu / kang adoh sangking upåmå
(I.2d-e)

7. Pitados dhumateng kawontênanipun Gusti

Gusti Allah kagungan 20 sifat wajib, salah satunggalipun inggih menika wujud ingkang tegesipun wontên. Manungsa kedah kagungan kapitadosan salebeting batos dhumateng kawontênanipun Gusti Allah sanajan boten saged dipunpirsani utawi dipunraosaken migunakaken *panca indra*. Pitados dhumateng kawontênanipun Gusti Allah ugi kalebet salah satunggaling rukun iman ingkang kapisan. Bab kawontênanipun Gusti menika dipunterangaken wontên salebeting QS Al-An'am ayat kaping 103 saha QS Al-Hadid ayat kaping 4. Wontên salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 3, gatra kaping 3 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

kang nduwèni sipat sugih / kang mumpuni pèrsipatan // kang kak wajibul wujudé / kang sinêbut asmanirå / praptå maring musama / asmå lan musamanipun // iku datan kêna pisah
(I.3b-g)

8. Nabi Muhammad SAW minangka utusaning Gusti

Nabi Muhammad SAW inggih menika nabi ugi rasul ingkang pungkasan. Pitados dhumateng rasul minangka utusaning Gusti Allah kalebet rukun iman ingkang kaping sekawan. Tegesipun kita kedah gadhah kapitadosan wontên salebeting batos bilih Nabi Muhammad SAW menika minangka rasul ingkang dipunutus dening Gusti kangge paring pituduh dhumateng para manungsa. Kita ugi kedah kagungan kapitadosan bilih menapa ingkang dipunbekta dening Nabi Muhammad menika minangka satunggaling pituduh saking Gusti inggih menapa ingkang dipunsebut *Al-quran*. Bab menika dipunterangaken wontên salebeting Al-Quran QS An-Nisa ayat kaping 136 saha QS. Ali-Imran ayat kaping 164. Wontên salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 4, gatra kaping 1 dumugi 4 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

risampunirå amuji / maring Allahutangala / gumanti panutaning ngong / jêng nabi niyakaning rat // kang darbé sipat tigå / kang winajibkên ing makluk // kupur lamun tan nékatnå
(I.4a-d)

9. Sifat wajib Nabi kaliyan Rasul

Sifat wajib nabi inggih menika sifat ingkang kedah dipungadhahi dening para nabi minangka utusaning Gusti. Sedaya nabi kalebet Nabi Muhammad SAW kagungan sekawan sifat wajib inggih sidiq tegesipun

leres, amanah tegesipun saged dipunpracaya, tabligh tegesipun ndugikaken wahyu dhumateng tiyang sanes, saha fatanah ingkang tegesipun cerdas. Sekawan sifat wajib menika katerangaken wontên salebeting QS. Maryam ayat kaping 41, QS. Asy-Syu'ara ayat kaping 106 dumugi 107, QS Al-Maidah ayat kaping 67, saha QS. Al-Baqarah ayat kaping 269. Wonten salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 4, gatra kaping 5 dumugi 7 saha pada kaping 5, gatra kaping 1 dumugi 3 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

risampunirâ amuji / maring
Allahutangala / gumanti panutaning
ngong / jêng nabi niyakaning rat //
**kang darbé sipat tigâ / kang
winajibkên ing makluk // kupur
lamun tan nékatnâ**
(I.4e-g)

**iku sipaté Jêng Nabi /
Mukamaddinil Mustapa / sidik
amanat tablègé / kang mukal
kêlamun cidrâ / mukal lamun
ngumpêtnâ / kiyanat pan iku jauh /
nora pisan ngundhakênâ**
(I.5a-c)

10. Sifat mustakil Nabi kaliyan Rasul

Sifat mustakil inggih menika sifat ingkang mokal dipungadhahi dening para Nabi kaliyan Rasul. Sifat mustakil menika minangka kosok wangsulipun sifat wajib ingkang sampun dipunandharaken wontên nginggil. Nabi kaliyan Rasul kagungan sekawan sifat mustakil inggih kidzib tegesipun goroh utawi ngapusi, khianat tegesipun boten saged dipunpracaya, kitman tegesipun ngumpetaken wahyu, saha baladah

ingkang tegesipun bodho. Sedayanipun dipunandharaken wontên salebeting QS. An-Najm ayat 2 dumugi 4, QS. Al-An'am ayat kaping 106, QS. Al-An'am ayat kaping 50, saha QS. Al-A'raf ayat kaping 199. Wontên salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 5, gatra kaping 4 dumugi 6 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

iku sipaté Jêng Nabi / Mukamaddinil
Mustapa / sidik amanat tablègé / **kang
mukal kêlamun cidrâ / mukal
lamun ngumpêtnâ / kiyanat pan iku
jauh / nora pisan ngundhakênâ**
(I.5d-f)

11. Konsep syafa'at

Syafa'at inggih menika pitulunganing Nabi Muhammad dhumateng para umatipun wontên ing padang Mahsyar kanthi palilah saking Gusti. Padang Mahsyar inggih menika satunggaling papan wontên alam akhirat. Pitulungan menika arupa pitulunganing Nabi Muhammad SAW dhumateng tiyang sae supados enggal-enggal dipunlebetaken suwarga, pitulunganing Nabi Muhammad dhumateng tiyang awon ingkang pinilih supados ukumanipun saged langkung enteng, lan sapiturutipun. Bab menika dipunterangaken wontên salebeting QS. Yunus ayat kaping 3, QS. Saba ayat kaping 23, saha satunggaling *hadits riwayat*-ipun Imam Bukhari. Wontên salebeting SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 6, gatra kaping 2

ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

ingkang wêlas maring dasih / **kang tulung ing dalêm [kâcâ3] maksar** / yâ nabi babuning ngêroh / kang kinêkêr ing Hyang Sukmâ / nguni ing makam habak // miwah ngamak karonipun // kapiyun makam kang samar
(I.6b)

12. Tansah rukun ing madyaning gesang bebrayan

Tansah rukun ing madyaning gesang bebrayan tegesipun tansah ngurmati, tulung tinulung, saha tansah paring katresnan dhumateng priyantun sanes. Wontên ing piwulang Islam, sesambetan antawisipun manungsa setunggal kaliyan manungsa sanesipun inggih ingkang dipunwastani *hablumminannas* minangka satunggaling prakawis ingkang dipungatosaken sanget. Satunggaling tiyang Islam boten namung kedah kagungan sesambetan ingkang sae kaliyan Gusti Allah (*hablumminallah*) ananging ugi kedah kagungan sesambetan ingkang sae kaliyan tiyang sanes inggih tansah rukun ing madyaning gesang bebrayan (*hablumminannas*). Bab menika dipunterangaken wontên salebeting Al-Quran QS. An-Nisa ayat kaping 36 saha satunggaling *hadits* riwayat Bukhari kaliyan Muslim. Wontên salebeting SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 47, gatra kaping 1 dumugi 7 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

rong taun Ngabdul Mutalib // pan kêtawan kamil Basah / arukun lir saduluré / nadyan kaji maring Ngarpah / tan pisah sêsarêngan // katingal ing guyubipun // Ngabdul Mutalib lan Basah
(I.47a-g)

13. Piwulang kaji

Kaji inggih menika satunggaling ibadah tiyang Islam ingkang katindakaken saben taun wontên ing kutha Mêkah, minangka kutha sucining umat Islam. Ibadah menika kawajibaken paling boten sepindhah sadanguning gesang dhumateng satunggaling tiyang islam ingkang kagungan beya saha sehat badanipun. Ibadah kaji menika minangka satunggaling rukun islam ingkang kaping gangsal sasampunipun syahadat, shalat, zakat, saha puasa. Bab wajibipun ibadah kaji menika dipunterangaken wontên salebeting Al-Quran QS. Ali Imran ayat kaping 97. Wontên salebeting SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Asmaradana, pada kaping 47, gatra kaping 4 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

rong taun Ngabdul Mutalib // pan kêtawan kamil Basah / arukun lir saduluré / **nadyan kaji maring Ngarpah** / tan pisah sêsarêngan // katingal ing guyubipun // Ngabdul Mutalib lan Basah
(I.47d)

14. Tansah sabar

Sabar anggadahi teges ngampet supados boten ngresula utawi sesambat nalikane ngadhepi satunggaling prakawis ingkang awrat, raos susah utawi nalikane

ngadhepi satunggaling perangan ingkang boten nyenengake. Tuladha sifat sabar antawisipun boten gampil nesu, boten gampil ngresula utawi sesambat, boten anggadhahi manah darengki dhumateng liyan, lan sapiturutipun. Sifat sabar menika dipunbagi dados tigang perangan inggih sabar nalikane nindakaken dhawuhing Gusti, sabar nalikane ngadhepi bilai, saha sabar nebihi tumindak awon. Bab sabar menika kawahyakaken wonten QS. Al-Insan: 23-24, QS. Al-Baqarah: 153, QS. Az-Zumar: 10 saha satunggaling *hadits riwayat*-ipun Bukhari, Muslim, Ahmad, at-Tirmidzi, Nasa'i, Abu Dawud, Malik *dan* Ad-Darimi. Wontên salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat piwulang sabar, inggih pupuh Kinanthi, pada kaping 25, gatra kaping 3 dumugi 3 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

**sun sabarané rumuhun // mênâwâ
ing buri kari / bisâ lilih nalarirâ /
gêlêm nungkul marang mami / sun
tinggal baé mring Jédah / sajroning
taun puniki
(II.25a-c)**

15. Ngulinakaken musawarah

Musawarah inggih menika rembugan antawisipun kalih tiyang menapa langkung kanthi ancas mutusaken satunggaling prakara. Musawarah minangka salah satunggaling bab ingkang wigatos wontên ing madyaning gesang bebrayan. Musawarah saged katindakaken wontên ing salebeting lingkungan kulawarga, sekolah, masarakat, utawi ingkang langkung wiyar inggih nagari. Kathah manfaat awit saking nindakaken

musawarah, antawisipun inggih menika satunggaling prakara saged enggal dipunrampungaken, ningkataken raket ingkang pasederekan ing madyaning gesang bebrayan, lan sapiturutipun. Bab musawarah menika saged dipuntingali wontên salebeting Al-Quran QS. Ali-Imran ayat kaping 159. Wontên salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Kinanthi, pada kaping 35, gatra kaping 3 dumugi 5 ingkang pethikanipun wontên ngandhap menika.

sêdâyâ sampun ngalumpuk // pêpakan
munggèng ing ngarsi / **Ngabdul
Mutalib ngandikâ / hèh kabèh
kawulâ mami / insun njaluk
rembugirâ / insun iki dèn kasudi
(II.35c-e)**

16. Nebihi manah darengki

Darengki inggih sipating tiyang ingkang boten remen mangertosi tiyang sanesipun pikantuk kabegjan. Kajawi saking menika, tiyang ingkang kagungan manah darengki ugi kagungan pangajab supados kabegjan menika ical saking satunggaling tiyang. Langkung awon malih tiyang menika nindakaken satunggaling tumindak ingkang saged njalari cilakaning tiyang sanes. Manah darengki menika saged kadadosan awit saking satunggaling tiyang menika rumaos langkung ageng saha boten purun kalah. Bab menika dipunterangaken wonten satunggaling *hadits riwayat*ipun Abu Daud. Wontên salebeting teks SMG kapanggihaken satunggaling pupuh ingkang ngewrat bab menika inggih pupuh Pangkur, pada kaping 22, gatra kaping 1

dumugi 2 ingkang pethikanipun wontên
ngandhap menika.

kulå botên pisan-pisan //
anggadahi manah ingkang
darêngki / dhumatêng [kåçå 45] asmå
pukulun // punåpå kulå kopar / arså
ngrusak marang têdhaké Jêng Rasul //
sêlami kawulå gêsang / luwur tuwan
kang sun pundhi /
(III.22a-b)

KAPUSTAKAN

- Baroroh-Baried, Siti dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Behrend, T.E., dkk. 1990. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara: Museum Sonobudoyo Yogyakarta Jilid I*. Jakarta: Djambatan.
- Departemen Agama Republik Indonesia. *Al-Qur'an dan Terjemahannya*. Bandung: Syaamil Qur'an.
- Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Mulyani, Hesti. 2009. *Teori Pengkajian Filologi*. Diktat (untuk Lingkungan Terbatas) Mata Kuliah Filologi Jawa pada Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1937. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B. Wolters.
- Robson, Stuart. 1988. *Principles of Indonesia Philology*. Holland: Foris Publications.